THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

XALQARO BANK STANDARTLARINI JORIY ETISHNING O‘ZBEKISTON TIJORAT BANKLARI BARQARORLIGIGA TA’SIRI: MHXS 9 TALABLARI ASOSIDA EMPIRIK TAHLIL

Sobirova Ozoda Rustamovna
Fan va texnologiyalar universiteti
“Moliya va moliyaviy texnologiyalar” kafedrasi magistranti
Ilmiy rahbar: Masharipova N.I

Annotatsiya: Maqolada Moliyaviy hisobotning xalqaro standarti 9 (MHXS 9) dagi kutilayotgan kredit zararlari modelini qo‘llash O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida kredit riskini baholashga va ularning moliyaviy barqarorligiga qanday ta’sir ko‘rsatishi tadqiq etilgan. Empirik bazani mulkchilik shakli turlicha bo‘lgan (davlat, xususiy va xorijiy kapitalli) o‘nta tijorat bankining 2024–2025-yillardagi MHXS bo‘yicha ko‘rsatkichlari hamda Markaziy bankning bank sektori bo‘yicha jamlangan ma’lumotlari tashkil etdi. Uchta gipoteza tekshirildi: muammoli kreditlarning milliy ta’rifi bilan MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich kreditlari o‘rtasidagi tafovut; qadrsizlangan kreditlar va kapital o‘rtasidagi bog‘liqlik; kapital yetarliligining MHXS 9 asosida zaxiralarni to‘liq shakllantirishga sezgirligi. MHXS 9 kredit riskini milliy NPL ko‘rsatkichiga nisbatan taxminan ikki baravar yuqori ko‘rsatishi, tanlanma banklarida 3-bosqich kreditlari ulushi 1,0% dan 19,7% gacha o‘zgarishi, qadrsizlangan kreditlar to‘liq tan olinganda esa bank tizimining CET1 koeffitsienti stsenariyga qarab 14,7% dan 10,0–12,9% gacha pasayishi mumkinligi aniqlandi. Aktivlarning milliy tasnifini MHXS 9 bilan muvofiqlashtirish va MHXS 9 ko‘rsatkichlarini prudensial nazoratda qo‘llash bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: MHXS 9, kutilayotgan kredit zararlari, 3-bosqich kreditlari, muammoli kreditlar, kredit zaxiralari, kapital yetarliligi, moliyaviy barqarorlik, tijorat banklari, O‘zbekiston.

THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

ВЛИЯНИЕ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ БАНКОВСКИХ СТАНДАРТОВ НА УСТОЙЧИВОСТЬ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УЗБЕКИСТАНА: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ ТРЕБОВАНИЙ МСФО 9

Аннотация: В статье исследуется, как применение модели ожидаемых кредитных убытков Международного стандарта финансовой отчётности 9 (МСФО 9) влияет на оценку кредитного риска и финансовую устойчивость коммерческих банков Республики Узбекистан. Эмпирическую базу составили показатели по МСФО десяти коммерческих банков разных форм собственности (государственных, частных и с иностранным капиталом) за 2024–2025 годы, а также агрегированные данные Центрального банка по банковскому сектору. Проверены три гипотезы: о разрыве между национальным определением проблемных кредитов и кредитами третьей стадии по МСФО 9, о взаимосвязи обесцененных кредитов и капитала, а также о чувствительности достаточности капитала к полному формированию резервов по МСФО 9. Установлено, что МСФО 9 выявляет кредитный риск примерно в два раза выше национального показателя NPL; доля кредитов третьей стадии в банках выборки колеблется от 1,0% до 19,7%; полное признание обесцененных кредитов может снизить коэффициент CET1 банковской системы с 14,7% до 10,0–12,9% в зависимости от сценария. Предложены меры по сближению национальной классификации активов с МСФО 9 и использованию показателей МСФО 9 в пруденциальном надзоре.

Ключевые слова: МСФО 9, ожидаемые кредитные убытки, кредиты третьей стадии, проблемные кредиты, резервы на возможные потери, достаточность капитала, финансовая устойчивость, коммерческие банки, Узбекистан.

THE IMPACT OF IMPLEMENTING INTERNATIONAL BANKING STANDARDS ON THE STABILITY OF COMMERCIAL BANKS OF

THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

UZBEKISTAN: AN EMPIRICAL ANALYSIS BASED ON IFRS 9 REQUIREMENTS

Abstract: The article examines how the application of the expected credit loss model of International Financial Reporting Standard 9 (IFRS 9) affects the assessment of credit risk and the financial stability of commercial banks of the Republic of Uzbekistan. The empirical base consists of IFRS indicators of ten commercial banks of different ownership types (state-owned, private and foreign-owned) for 2024–2025 and aggregated banking sector data of the Central Bank. Three hypotheses were tested: on the gap between the national definition of non-performing loans and IFRS 9 Stage 3 loans, on the relationship between impaired loans and capital, and on the sensitivity of capital adequacy to full IFRS 9-based provisioning. It was found that IFRS 9 reveals credit risk roughly twice as high as the national NPL ratio; the share of Stage 3 loans varies from 1.0% to 19.7% across banks; and full recognition of impaired loans could reduce the system's CET1 ratio from 14.7% to 10.0–12.9% depending on the scenario. Proposals are made to align the national asset classification with IFRS 9 and to use IFRS 9 indicators in prudential supervision.

Keywords: IFRS 9, expected credit losses, Stage 3 loans, non-performing loans, loan loss provisions, capital adequacy, financial stability, commercial banks, Uzbekistan.

Kirish

2007–2009-yillardagi global moliyaviy inqiroz o‘sha davrda amal qilgan kreditlarni qadrsizlantirish modelining jiddiy kamchiligini ochib berdi. 39-son Xalqaro buxgalteriya hisobi standarti (IAS 39) bo‘yicha zararlar faqat «zarar hodisasi» yuz bergandan keyin tan olinar edi, natijada banklar zaxiralarni «juda kam va juda kech» shakllantirgan. Bunga javoban Xalqaro buxgalteriya hisobi standartlari kengashi 2014-yilda MHXS 9 «Moliyaviy instrumentlar» standartini qabul qildi. U yuzaga kelgan zararlar modelini kelajakka yo‘naltirilgan kutilayotgan

kredit zararlari (KKZ) modeli bilan almashtirdi [1]. MHXS 9 ga ko‘ra har bir kredit uch bosqichdan biriga kiritiladi: 1-bosqich (12 oylik kutilayotgan zararlar), 2-bosqich (kredit riski sezilarli oshganidan keyin butun muddat davomidagi zararlar) va 3-bosqich (qadrsizlangan kreditlar). Bank nazorati bo‘yicha Bazel qo‘mitasi yangi yondashuvni qo‘llab-quvvatladi va uni nazoratda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar chiqardi [2; 3].

O‘zbekistonda tijorat banklarining MHXSga o‘tishi davlat ustuvor vazifasi etib belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori 2021-yildan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS bo‘yicha tayyorlashni nazarda tutgan [9]. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasi esa kredit portfeli sifatini va risklarni boshqarishni takomillashtirishni talab qilgan [10]. Biroq hozircha ikki tomonlama tizim saqlanib qolmoqda: banklar MHXS bo‘yicha hisobot e’lon qiladi, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (keyingi o‘rinlarda – Markaziy bank) esa prudensial normativlarni milliy buxgalteriya qoidalari va o‘zining aktivlar tasnifi asosida hisoblaydi [12]. Natijada kredit riskining ikki xil o‘lchovi mavjud. 2023-yil oxirida rasmiy muammoli kreditlar (NPL) ulushi 4,2% bo‘lgan bo‘lsa, MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich kreditlari 7,8% ni tashkil etgan [12]. Fitch Ratings baholashicha esa 2024-yil oxirida MHXS bo‘yicha qadrsizlangan kreditlar 10% ga yaqin bo‘lgan [14].

Aynan shu tafovut **tadqiqotning dolzarbligini** belgilaydi. Agar milliy ko‘rsatkichlar kredit riskini kam ko‘rsatsa, banklar e’lon qilayotgan yuqori kapital yetarliligi (2026-yil 1-yanvar holatiga 18,3% [11]) ularning haqiqiy barqarorligini oshirib ko‘rsatishi mumkin. Markaziy bank aktivlar tasnifini MHXS 9 bilan muvofiqlashtirishni 2025–2028-yillarga mo‘ljallangan yo‘l xaritasiga kiritgan [13]. Shu sababli bu o‘zgarishning oqibatlarini empirik baholash amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi – MHXS 9 talablarining O‘zbekiston tijorat banklarida kredit riskini o‘lchashga va ularning moliyaviy barqarorligiga ta’sirini empirik baholash.

Tadqiqotning **vazifalari:** (1) KKZ modelining banklarga ta’siri bo‘yicha nazariy va empirik adabiyotlarni umumlashtirish; (2) milliy NPL ko‘rsatkichi bilan MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich kreditlari ulushi o‘rtasidagi tafovutni o‘lchash; (3) turli mulkchilik shaklidagi banklarning MHXS 9 bo‘yicha aktivlar sifati, zaxiralari va kapitalini tahlil qilish; (4) bank tizimi kapitalining MHXS 9 asosida zaxiralarni to‘liq shakllantirishga sezgirligini baholash; (5) MHXS 9 ni bank tartibga solishida qo‘llash bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Kutilayotgan zararlar asosida zaxira shakllantirishning iqtisodiy asoslari MHXS 9 qabul qilinishidan oldin ishlab chiqilgan. A. Beatty va S. Liao AQSh ma’lumotlari asosida kutilayotgan zararlarni tan olishni kechiktiradigan banklar retsessiya davrida kreditlashni keskinroq qisqartirishini ko‘rsatgan, chunki zararlar kapitalga eng noqulay vaqtda ta’sir qiladi [6]. G. Gebhardt va Z. Novotny-Farkas Yevropada yuzaga kelgan zararlar modeli sharoitida MHXSning majburiy joriy etilishi foydani «tekislash»ni kamaytirgani, ammo zararlarni tan olishni kechiktirganini aniqlagan [7]. Z. Novotny-Farkas MHXS 9 ning kutilayotgan zararlar yondashuvi bilan prudensial qoidalarning o‘zaro ta’sirini tahlil qilib, zararlarni erta tan olish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi, degan xulosaga kelgan. Buning sharti nazorat organlari 2-bosqich mezonlarining izchil qo‘llanilishini ta’minlashidir [5].

Shu bilan birga, adabiyotlarda yon ta’sirlar haqida ham ogohlantiriladi. Yevropa tizimli risklar kengashi MHXS 9 zaxiralarni yanada protsiklik qilishi mumkinligini qayd etgan: iqtisodiy pasayish boshlanishida 2-bosqich kreditlari bo‘yicha butun muddatli zararlar birdaniga tan olinadi [4]. J. Abad va J. Suarez inqiroz kutilmaganda yuz berganda MHXS 9 bo‘yicha KKZ zaxiralari bank kapitalining protsikliklik darajasini oshirishi mumkinligini baholagan [8]. Shu sababli Bazel qo‘mitasi MHXS 9 ning regulyativ kapitalga ta’sirini bir necha yilga taqsimlaydigan o‘tish davri qoidalarini qo‘llashga ruxsat bergan [3].

O‘zbekistonda S.A. Djumanov va F.K. Soatov tijorat banklarida MHXS 9 ni qo‘llash muammolarini o‘rganib, KKZ modeliga o‘tish zaxiralarning ortishi orqali banklarning moliyaviy natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan [25]. 2025-yilda XVF va Jahon banki tomonidan o‘tkazilgan Moliya sektorini baholash dasturi (FSAP) Markaziy bankning NPL mezonlari MHXS 9 bo‘yicha qadrsizlangan kreditlarni o‘z ichiga olmasligini aniqlab, NPL ta’rifini 3-bosqich aktivlarigacha kengaytirishni tavsiya etgan [12]. Reyting agentliklari ham O‘zbekiston banklarining regulyativ va MHXS bo‘yicha aktivlar sifati ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi farqqa muntazam e’tibor qaratadi [14]. Biroq banklar kesimida MHXS 9 ko‘rsatkichlarini empirik taqqoslash va ularning tizim kapitaliga ta’sirini baholash milliy adabiyotlarda hali amalga oshirilmagan. Bu maqolaning **ilmiy yangiligini** belgilaydi.

Gipotezalar va tadqiqot metodologiyasi

Adabiyotlar tahlili asosida uchta gipoteza ilgari surildi:

G1: milliy NPL ko‘rsatkichi MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich kreditlari ulushiga nisbatan kredit riskini muntazam ravishda kam ko‘rsatadi;

G2: qadrsizlangan kreditlarning zaxira bilan qoplanmagan qismi yuqori bo‘lgan banklarda kapital zaxirasi pastroq bo‘ladi;

G3: qadrsizlangan kreditlar MHXS 9 bo‘yicha to‘liq tan olinsa, bank tizimining kapital yetarliligi sezilarli darajada pasayadi.

Tanlanma va ma’lumotlar. Tanlanmaga 2025-yil oxiri holatiga MHXS bo‘yicha aktivlar sifati va kapital ko‘rsatkichlari ochiq e’lon qilingan 10 ta tijorat banki kiritildi: to‘rtta davlat banki (SQB, Agrobank, Xalq banki, Aloqabank), to‘rtta xususiy bank (AFB, Ipak Yo‘li, Orient Finans, Universal bank) va ikkita xorijiy kapitalli bank (Ipoteka bank – OTP Group, TBC Bank O‘zbekiston). Bozor ulushi e’lon qilingan tanlanma banklari birgalikda sektor aktivlarining uchdan bir qismidan ko‘prog‘iga to‘g‘ri keladi. Banklar bo‘yicha ma’lumotlar Fitch Ratings agentligining 2026-yilda e’lon qilgan reyting qarorlaridan [15–23] va Moody’s

agentligining SQB bo‘yicha kredit xulosasidan [24] olindi. Sektor ma’lumotlari Markaziy bankning 2025-yil uchun moliyaviy barqarorlik sharhidan [11] va XVF hisobotidan [12] olindi.

O‘zgaruvchilar. Tahlilda quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanildi: 3-bosqich kreditlari ulushi (S3, yalpi kreditlarga nisbatan %); 3-bosqich kreditlarining jami kredit zaxiralari bilan qoplanish darajasi (Cov, %); zararlarni qoplash qobiliyatiga ega kapital o‘lchovi sifatida Fitch asosiy kapitali koeffitsienti (FCC, riskka tortilgan aktivlarga nisbatan %). Kredit riskining kapital zimmasiga tushadigan qismini o‘lchash uchun 3-bosqich kreditlarining zaxira bilan qoplanmagan ulushi hisoblandi:

$$U_i = S3_i \times (1 - Cov_i), \quad (1)$$

bu yerda manfiy qiymat zaxiralar qadrsizlangan kreditlardan oshib ketganini bildiradi.

Usullar. G1 sektor va tanlanma darajasida milliy NPL ko‘rsatkichini MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich ulushi bilan taqqoslash orqali tekshirildi. G2 kichik tanlanmalar va normal bo‘lmagan taqsimotlar uchun barqaror bo‘lgan Spirmen rang korrelyatsiyasi koeffitsienti yordamida tekshirildi. G3 sezgirlik tahlili orqali tekshirildi: 3-bosqich kreditlarini belgilangan darajada qoplash uchun zarur bo‘lgan qo‘shimcha zaxiralar riskka tortilgan aktivlar o‘zgarmagan holda CET1 kapitalidan chegirildi:

$$\Delta Z = max(0;\ S3 \times K \times Cov - Z_NPL), \quad (2)$$

$$CET1^* = (CET1 - \Delta Z) / RTA, \quad (3)$$

bu yerda K – tizimning yalpi kreditlari (604,0 trln so‘m), Z_NPL – NPL bo‘yicha mavjud zaxiralar (18,1 trln so‘mlik NPLning 53%, ya’ni 9,6 trln so‘m), CET1 = 14,7%, RTA – riskka tortilgan aktivlar (924,8 trln so‘mlik jami aktivlarning 89%, ya’ni 823,1 trln so‘m). Barcha ma’lumotlar 2026-yil 1-yanvar holatiga olingan [11]. Hisob-kitoblar Python dasturlash tilida (SciPy kutubxonasi) bajarildi.

Tahlil va natijalar

G1 ni tekshirish: milliy va MHXS 9 ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi tafovut. 1-jadvalda bank tizimining rasmiy NPL ko‘rsatkichi MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich kreditlari ulushi bilan taqqoslangan.

1-jadval. Milliy NPL ko‘rsatkichi va MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich kreditlari ulushi, %

Sana	Milliy NPL ko‘rsatkichi (Markaziy bank)	MHXS 9 bo‘yicha 3-bosqich ulushi	MHXS 9 / NPL, marta
2023-yil oxiri	4,2 [12]	7,8 (sektor) [12]	1,9
2024-yil oxiri	4,0 [14]	taxminan 10 (sektor, Fitch bahosi) [14]	2,5
2025-yil oxiri	3,0 [11]	6,4 (tanlanma o‘rtachasi), 6,0 (mediana)	2,0–2,1

Manba: [11; 12; 14–24] asosida muallif hisob-kitoblari.

Uchala yilda ham MHXS 9 bo‘yicha qadrsizlangan kreditlar ulushi milliy NPL ko‘rsatkichidan 1,9–2,5 baravar yuqori. Buning asosiy sababi shundaki, milliy mezonlar asosan to‘lovlarning muddati o‘tganiga tayanadi va MHXS 9 bo‘yicha qadrsizlangan barcha kreditlarni, masalan, moliyaviy qiyinchilikdagi qarz oluvchilarning qayta tuzilgan kreditlarini qamrab olmaydi [12]. **G1 gipotezasi tasdiqlandi:** milliy ko‘rsatkich kredit riskini muntazam ravishda kam ko‘rsatadi.

Banklar kesimidagi ko‘rsatkichlar. 2-jadvalda tanlanma banklarining MHXS 9 bo‘yicha ko‘rsatkichlari keltirilgan.

2-jadval. Tanlanma banklarining MHXS 9 bo‘yicha aktivlar sifati va kapital ko‘rsatkichlari, 2025-yil oxiri, %

Bank	Mulkchilik shakli	3-bosqich, 2024	3-bosqich, 2025	Qoplanish	Qoplanmagan 3-bosqich (U)	FCC, 2024	FCC, 2025
Ipoteka bank (OTP)	xorijiy	–	19,7	80	3,9	12,0	18,5
SQB	davlat	5,9	7,5	80	1,5	–	–

Bank	Mulkchilik shakli	3-bosqich, 2024	3-bosqich, 2025	Qoplanish	Qoplanmagan 3-bosqich (U)	FCC, 2024	FCC, 2025
AFB	xususiy	14,4	7,3	66	2,5	36,0	23,3
Aloqabank	davlat	7,5	7,2	40	4,3	12,6	9,8
Agrobank	davlat	–	6,0	51	2,9	15,0	14,0
TBC Bank O‘zbekiston	xorijiy	2,2	6,0	129	−1,7	20,8	15,4
Xalq banki	davlat	–	5,2	136	−1,9	–	17,9
Ipak Yo‘li banki	xususiy	3,7	2,9	80	0,6	14,1	15,2
Orient Finans banki	xususiy	0,2	1,2	–	–	20,0	23,5
Universal bank	xususiy	–	1,0	–	–	16,8	18,0

Manba: Fitch Ratings [15–23] va Moody’s [24] ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan. SQB bo‘yicha 3-bosqich va qoplanish ko‘rsatkichlari Moody’s ma’lumotlaridan olingan. AFB bo‘yicha 3-bosqich ulushiga sotib olingan yoki dastlab qadrsizlangan aktivlar ham kiritilgan, qoplanish esa maxsus zaxiralar bo‘yicha hisoblangan.

Ma’lumotlar aktivlar sifatining banklar o‘rtasida juda katta farq qilishini ko‘rsatadi. 3-bosqich kreditlari ulushi 1,0% dan 19,7% gacha o‘zgaradi (o‘rtacha 6,4%, mediana 6,0%, standart chetlanish 5,3 f.p.). Qadrsizlangan kreditlarning zaxiralar bilan qoplanishi 40% dan 136% gacha (o‘rtacha 82,8%). Shu sababli qadrsizlangan kreditlarning amalda kapital zimmasiga tushadigan qoplanmagan qismi kredit portfelining −1,9% dan 4,3% gachasini tashkil etadi. Ikki bankda (Xalq banki va TBC) zaxiralar 3-bosqich kreditlaridan oshib ketgan. Aloqabank va Agrobankda esa qadrsizlangan kreditlarning atigi 40–51% qoplangan, ya’ni bu banklar asosan garovga tayanadi [17; 18].

3-jadval. Mulkchilik shakli bo‘yicha MHXS 9 ko‘rsatkichlari, 2025-yil oxiri, %

Banklar guruhi	Banklar soni	3-bosqichning o‘rtacha ulushi	3-bosqich ulushining medianasi	O‘rtacha qoplanish
Davlat banklari	4	6,5	6,6	76,8
Xususiy banklar	4	3,1	2,1	73,0
Xorijiy kapitalli banklar	2	12,9	12,9	104,5

Manba: 2-jadval asosida muallif hisob-kitoblari.

Qadrsizlangan kreditlar ulushi xususiy banklarda eng past, davlat banklarida esa taxminan ikki baravar yuqori. Xorijiy kapitalli banklardagi yuqori ko‘rsatkich OTP Group davlatdan sotib olgan Ipoteka bankning meros qolgan portfeli bilan izohlanadi. Muammoli kreditlar hal qilingani sari bankning 3-bosqich ulushi 2024-yil o‘rtasidagi 23% dan 2025-yil oxirida 19,7% gacha kamaygan, FCC koeffitsienti esa 12% dan 18,5% gacha oshgan [15]. Xalq bankida ham shunga o‘xshash holat kuzatiladi: uning 3-bosqich ulushi ikki yilda 16 f.p. ga qisqargan [16]. Bu misollar MHXS 9 bo‘yicha qadrsizlangan kreditlarni tan olish va hal qilish, yetarli zaxira shakllantirish bilan birga, kapitalning yomonlashishiga emas, balki yaxshilanishiga olib kelishini ko‘rsatadi.

G2 ni tekshirish: qadrsizlangan kreditlar va kapital. 3-bosqich ulushi bilan FCC koeffitsienti o‘rtasidagi Spirmen rang korrelyatsiyasi $\rho = -0{,}08$ ($n = 9$, $p = 0{,}83$), qoplanmagan 3-bosqich ulushi bilan FCC o‘rtasida esa $\rho = -0{,}32$ ($n = 7$, $p = 0{,}48$). Bog‘liqlik kutilganidek manfiy: qadrsizlangan kreditlarning qoplanmagan qismi katta bo‘lgan banklarda kapital pastroq bo‘lishga moyil (eng yaqqol misol – U = 4,3% va FCC = 9,8% bo‘lgan Aloqabank). Biroq bu bog‘liqlik statistik jihatdan ahamiyatli emas. **G2 gipotezasi qisman tasdiqlandi.** Bu natija kapitalga aksiyadorlarning kuchli ta’siri bilan izohlanadi: davlat banklari muntazam ravishda kapital kiritmalarini oladi (masalan, Agrobank [17]), xorijiy kapitalli banklar

kapitali esa bosh guruh qarorlariga bog‘liq (masalan, TBC [19]). Boshqacha aytganda, O‘zbekistonda kapital yetarliligi hali ham kredit portfeli sifatidan ko‘ra ko‘proq aksiyadorlar ko‘magini aks ettiradi.

G3 ni tekshirish: kapitalning MHXS 9 ga sezgirligi. 4-jadvalda turli stsenariylarda 3-bosqich kreditlarini qoplash uchun zaxiralar oshirilsa, bank tizimining CET1 koeffitsienti va kapital yetarliligi koeffitsienti (KYK) qanday o‘zgarishi ko‘rsatilgan.

4-jadval. Bank tizimi kapitalining MHXS 9 asosida zaxira shakllantirishga sezgirligi (2026-yil 1-yanvar holatiga)

Stsenariy: 3-bosqich ulushi	Qoplanish	Qo‘shimcha zaxiralar, trln so‘m	Qo‘shimcha zaxiralar, CET1 ga nisbatan %	CET1, %	KYK, %
Amaldagi holat (NPL 3,0%)	53%	0	0	14,7	18,3
3,0%	80%	4,9	4	14,1	17,7
7,5%	53%	14,4	12	12,9	16,5
7,5%	80%	26,6	22	11,5	15,1
10,0%	53%	22,4	19	12,0	15,6
10,0%	80%	38,7	32	10,0	13,6

Manba: [11] asosida muallif hisob-kitoblari. Farazlar: zaxiralar soliq ta’sirisiz CET1 dan to‘liq chegiriladi; riskka tortilgan aktivlar o‘zgarmaydi.

Hisob-kitoblar shuni ko‘rsatadiki, real stsenariylarda (3-bosqich ulushi 7,5–10%) qadrsizlangan kreditlarni MHXS 9 bo‘yicha to‘liq tan olish tizim CET1 kapitalining 12% dan 32% gachasini «yutib yuboradi». CET1 koeffitsienti 14,7% dan 10,0–12,9% gacha, umumiy kapital yetarliligi koeffitsienti esa 18,3% dan 13,6–16,5% gacha pasayadi. Eng ehtiyotkor stsenariyda KYK 13% lik me’yordan atigi 0,6 f.p. yuqori qoladi. **G3 gipotezasi tasdiqlandi:** MHXS 9 o‘lchanayotgan kapital zaxiralarini sezilarli darajada kamaytiradi, ammo tizim umuman to‘lovga qobil

bo‘lib qoladi. Muhim jihat shundaki, Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra barcha banklarning KYK 13% dan yuqori [11], biroq bu zaxira MHXS 9 bo‘yicha emas, balki milliy zaxira qoidalari asosida hisoblangan.

Muhokama

Olingan natijalar O‘zbekiston tijorat banklarida MHXS 9 ni qo‘llashdagi bir qator muammolarni aniqlash imkonini beradi.

Birinchidan, ikki tomonlama hisobot tizimi. Prudensial normativlar milliy buxgalteriya hisobi va aktivlar tasnifi asosida hisoblanadi, MHXS 9 esa faqat e’lon qilinadigan moliyaviy hisobotlarda qo‘llaniladi [12]. Shu sababli kredit riski haqidagi aniqroq MHXS 9 ma’lumotlari hozircha regulyativ kapitalga ta’sir qilmaydi. Sezgirlik tahlilimiz bu farqning sezilarli ekanini ko‘rsatadi: u tizim CET1 kapitalining uchdan bir qismigacha yetadi.

Ikkinchidan, 2-bosqich kreditlarining yuqori ulushi. Bir qator banklarda 2-bosqich kreditlari 3-bosqich kreditlaridan ancha ko‘p: SQBda yalpi kreditlarning 36% [24], Orient Finans bankida 19,2% [22]. MHXS 9 ga ko‘ra bu kreditlarning bir qismi keyingi bir necha yilda 3-bosqichga o‘tishi va qo‘shimcha zaxiralar talab qilishi mumkin. Bu adabiyotlarda KKZ modelining protsiklikligi haqida bildirilgan xavotirni tasdiqlaydi [4; 8]: iqtisodiy sekinlashuv yuz bersa, 2-bosqich kreditlarining o‘tishi zaxiralarning keskin oshishiga olib kelishi mumkin.

Uchinchidan, zaxira shakllantirish amaliyotining bir xil emasligi. Qadrsizlangan kreditlarning qoplanishi 40% dan 136% gacha (2-jadval). Past qoplanish odatda garov bilan asoslanadi, biroq O‘zbekistonda garovni, ayniqsa qishloq xo‘jaligi va sanoat aktivlarini tez realizatsiya qilish qiyin. Bu ayrim banklar kapitalining oshirib ko‘rsatilishi xavfini yuzaga keltiradi.

To‘rtinchidan, davlat ko‘magining ta’siri. Qadrsizlangan kreditlar va kapital o‘rtasidagi zaif statistik bog‘liqlik (G2) sektordagi kapital asosan kredit riskini hisobga olgan holda ichki manbalardan emas, balki aksiyadorlarning kiritmalari

hisobidan shakllanayotganini ko‘rsatadi. Bu bozor intizomini susaytiradi va MHXS 9 ma’lumotlarining investorlar va omonatchilar uchun ahamiyatini pasaytiradi.

Shu bilan birga, natijalar **MHXS 9 ning ijobiy ta’sirini** ham ko‘rsatadi. Ipoteka bank va Xalq banki misollari muammoli kreditlarni tan olish, yetarli zaxira shakllantirish va meros aktivlarni hal qilishdan so‘ng kapital va rentabellik yaxshilanishini namoyon etadi. Bu A. Beatty va S. Liaoning zararlarni o‘z vaqtida tan olish banklarni barqarorroq qiladi, degan xulosasiga mos keladi [6].

Tadqiqotning cheklovlari. Tanlanma MHXS ko‘rsatkichlari ochiq e’lon qilingan 10 ta bank va ikki yil bilan cheklangan, shu sababli statistik testlarning kuchi past. Kapital o‘lchovi sifatida Fitch hisoblagan FCC koeffitsientidan foydalanilgan, u regulyativ normativlardan farq qilishi mumkin. Sezgirlik tahlili statik xarakterga ega bo‘lib, soliq ta’sirini, riskka tortilgan aktivlar o‘zgarishini va banklarning javob choralarini hisobga olmaydi. Keyingi tadqiqotlarda tanlanmani barcha banklarning auditdan o‘tgan MHXS hisobotlari asosida kengaytirish va panel regressiya usullarini qo‘llash mumkin.

Xulosa va takliflar

Empirik tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

MHXS 9 ning kutilayotgan kredit zararlari modeli O‘zbekiston bank sektoridagi kredit riskini milliy NPL ko‘rsatkichidan 1,9–2,5 baravar yuqori ko‘rsatadi. 2025-yilda milliy NPL ko‘rsatkichi 3,0% bo‘lgan bo‘lsa, tanlanma banklarida 3-bosqich kreditlarining o‘rtacha ulushi 6,4% ni tashkil etgan.

MHXS 9 bo‘yicha aktivlar sifati banklar o‘rtasida keskin farq qiladi: 3-bosqich kreditlari ulushi 1,0% dan 19,7% gacha, ularning zaxiralar bilan qoplanishi 40% dan 136% gacha. Davlat banklarida qadrsizlangan kreditlar xususiy banklarga nisbatan taxminan ikki baravar ko‘p.

Qadrsizlangan kreditlar va kapital o‘rtasidagi bog‘liqlik manfiy, ammo statistik jihatdan ahamiyatsiz. Bu bank kapitalini shakllantirishda aksiyadorlar kiritmalarining kuchli rolini aks ettiradi.

Qadrsizlangan kreditlar MHXS 9 bo‘yicha to‘liq tan olinsa, bank tizimining CET1 koeffitsienti 14,7% dan 10,0–12,9% gacha, umumiy kapital yetarliligi koeffitsienti esa 13,6–16,5% gacha pasayadi. Tizim to‘lovga qobil bo‘lib qoladi, biroq uning haqiqiy kapital zaxirasi e’lon qilinganidan ancha past.

Qadrsizlangan kreditlarni faol tan olgan va hal qilgan banklar (Ipoteka bank, Xalq banki) keyinchalik kapitalini oshirgan. Bu MHXS 9 ning barqarorlikka uzoq muddatli ijobiy ta’sirini tasdiqlaydi.

Ushbu xulosalar asosida quyidagi **takliflar** ilgari suriladi:

Markaziy bankning aktivlar tasnifini MHXS 9 bilan muvofiqlashtirish: 2025–2028-yillarga mo‘ljallangan yo‘l xaritasida nazarda tutilganidek, barcha 3-bosqich aktivlarini NPL ta’rifiga kiritish, shartlari yengillashtirilgan (qayta tuzilgan) aktivlar ta’rifini va minimal sog‘lomlashtirish muddatini joriy etish [13].

Regulyativ kapital kutilayotgan kredit zararlarini aks ettirishi uchun prudensial hisobotni bosqichma-bosqich MHXS asosiga o‘tkazish. Kapitalga bir martalik ta’sirni yumshatish uchun Bazel qo‘mitasi tavsiyasiga ko‘ra 3–5 yillik o‘tish davrini qo‘llash [3].

2-bosqich kreditlari va bosqichlar o‘rtasidagi o‘tishlar ustidan nazorat monitoringini joriy etish hamda ushbu ko‘rsatkichlarni Markaziy bank stress-testlariga kiritish.

Garovni real baholashni hisobga olgan holda 3-bosqich kreditlarini qoplash bo‘yicha minimal nazorat talablarini belgilash va qoplanishi past bo‘lgan banklardan qo‘shimcha kapital (Bazel II ning 2-ustuni) talab qilish.

Banklarni choraklik hisobotlarida MHXS 9 bo‘yicha standartlashtirilgan ma’lumotlarni (bosqichlar bo‘yicha taqsimot, qoplanish, bosqichlar o‘rtasidagi o‘tishlar) e’lon qilishga majburlash. Bu bozor intizomini kuchaytiradi va davlat banklarini xususiylashtirishni qo‘llab-quvvatlaydi.

Ushbu choralarni amalga oshirish O‘zbekiston tijorat banklarida kredit riskini o‘lchashni xalqaro amaliyotga yaqinlashtiradi, e’lon qilinadigan kapitalni ishonchliroq qiladi va bank tizimining zarbalarga bardoshliligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. International Accounting Standards Board. IFRS 9 Financial Instruments. – London: IFRS Foundation, 2014.
2. Basel Committee on Banking Supervision. Guidance on credit risk and accounting for expected credit losses. – Basel: BIS, 2015.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Regulatory treatment of accounting provisions – interim approach and transitional arrangements. – Basel: BIS, 2017.
4. European Systemic Risk Board. Financial stability implications of IFRS 9. – Frankfurt am Main: ESRB, 2017.
5. Novotny-Farkas Z. The interaction of the IFRS 9 expected loss approach with supervisory rules and implications for financial stability // Accounting in Europe. – 2016. – Vol. 13, No. 2. – P. 197–227.
6. Beatty A., Liao S. Do delays in expected loss recognition affect banks' willingness to lend? // Journal of Accounting and Economics. – 2011. – Vol. 52, No. 1. – P. 1–20.
7. Gebhardt G., Novotny-Farkas Z. Mandatory IFRS adoption and accounting quality of European banks // Journal of Business Finance & Accounting. – 2011. – Vol. 38, No. 3–4. – P. 289–333.
8. Abad J., Suarez J. The procyclicality of expected credit loss provisions // CEPR Discussion Paper. – 2018. – No. 13135.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-4611-son qarori.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi «2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-5992-son farmoni.
11. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2025-yil uchun moliyaviy barqarorlik sharhi. – Toshkent, 2026. – URL: https://cbu.uz/upload/medialibrary/f5f/iqjyfmdh69h9yaojzm1dd16q7dyxeh0q/Financial-Stability-Report-for-2025.pdf
12. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program – Detailed Assessment of Observance of the Basel Core Principles for Effective Banking Supervision. – Washington, D.C.: IMF, 2025. – URL: https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2025/english/1uzbea2025004-source-pdf.pdf
13. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Banklar faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha 2025–2028-yillarga mo‘ljallangan «Yo‘l xaritasi». – Toshkent, 2025. – URL: https://cbu.uz/upload/medialibrary/5d0/g24jiu5hub25yew2aiihdzwc964sjz1q/FSAP-Roadmap_Eng-17.11.2025_.pdf
14. Uzbekistan's banking sector becoming more resilient, says Fitch // bne IntelliNews. – 16.07.2025. – URL: https://www.intellinews.com/uzbekistan-s-banking-sector-becoming-more-resilient-says-fitch-391436
15. Fitch upgrades Ipoteka Bank outlook to positive // UzDaily. – 10.09.2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-upgrades-ipoteka-bank-outlook-to-positive/
16. Fitch Affirms Xalq Bank at BB With Positive Outlook // UzDaily. – 20.06.2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-affirms-xalq-bank-at-bb-with-positive-outlook/

17. Fitch Affirms Agrobank at 'BB' with Positive Outlook // UzDaily. – 20.06.2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-affirms-agrobank-at-bb-with-positive-outlook/
18. Fitch Affirms Aloqabank at 'BB' with Positive Outlook // UzDaily. – 20.06.2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-affirms-aloqabank-at-bb-with-positive-outlook/
19. Fitch affirms TBC Bank Uzbekistan rating at BB- // UzDaily. – 10.09.2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-affirms-tbc-bank-uzbekistan-rating-at-bb/
20. Fitch affirms AFB Bank's rating at B with stable outlook // Report.az. – 08.08.2026. – URL: https://report.az/en/finance/fitch-affirms-afb-bank-s-rating-at-b-with-stable-outlook
21. Fitch Upgrades Ipak Yuli Bank's Rating to B+ // UzDaily. – 2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-upgrades-ipak-yuli-banks-rating-to-b/
22. Fitch affirms Orient Finans Bank rating at B+ // UzDaily. – 2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-affirms-orient-finans-bank-rating-at-b/
23. Fitch affirms Universal Bank's rating at B- // UzDaily. – 2026. – URL: https://www.uzdaily.uz/en/fitch-affirms-universal-banks-rating-at-b/
24. Moody's Ratings. Credit Opinion: JSC Bank Uzbek Industrial and Construction Bank. – 07.07.2026. – URL: https://www.sqb.uz/upload/files/Credit_Opinion-JSC-Bank-Uzbek-Industrial-and-07Jul2026-PBC_1488455.pdf
25. Djumanov S.A., Soatov F.K. Implementation of international financial reporting standard and its impact on financial results // Xalqaro moliya va hisob. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. – URL: https://interfinance.tsue.uz/?p=2627